

EL COMUNIDOR I EL BANC DE RAJOLES D'ARTS I OFICIS: DOS EXEMPLES DE PATRIMONI IMMATERIAL I DE PATRIMONI MATERIAL D'ALTAFULLA?

Narcís Carulla Gratacòs¹

Resum: Es descriu un espai en part pla i en part aturonat, proper a l'absis de l'església, on s'hi troba una gran Creu, junt a un espai pla i arrodonit de possible era de batre i pallissa, anomenat tradicionalment com El Comunidor, que correspon per toponímia a l'entorn on es feien els espargiments eclesiàstics front a tempestes o malvestats. Per tant es podria incloure dins de l'inventari de Patrimoni immaterial d'Altafulla. Per contraposició es cita o descriu el banc de rajoles i oficis servat al Museu Etnogràfic d'Altafulla, exemple clar de Patrimoni material, malgrat el seu caràcter mòbil.

Paraules clau: Patrimoni local, Bens interès cultural, Comunidor, rajoles d'arts i oficis.

Abstract: It describes a partly flat and partly towered space, close to the apse of the church, where there is a large Cross, next to a flat and rounded space of a possible era of beating and beating, traditionally called El Comunidor, which corresponds by toponymy to the environment where the ecclesiastical scattering took place in the face of storms or bad weather. It could therefore be included in the Altafulla Intangible Heritage Inventory. By contrast, the bank of tiles and trades preserved in the Ethnographic Museum of Altafulla is cited or described, a clear example of material heritage, despite its mobile nature

Keywords: Local Heritage, Cultural Heritage, Communicator, Tile Arts and Crafts

¹ nacg@tinet.org

Introducció

Dins la diversitat de tipus de Patrimonis i de Bens Culturals d'Interès Local o General, volem contraposar aquest parell de casos diferents, molt propers en l'espai però molt diferents en la tipologia. El primer és un espai, anomenat El Comunidor, que ha perdut la seva funcionalitat original, però que se n'ha conservat la toponímia², malgrat ser una cosa o tradició que ara es veu arcaica o anacrònica.

El Comunidor i la Creueta

Fig. 1: Situació encerclada del Parc del Comunidor³, que abraça la Creueta i un espai obert, possible era comunal. (Plànol amb malla de 350 m., Ajuntament d'Altafulla. Edicions Piolet.)

L'espai públic i jardins del Comunidor, a mig camí de l'església i el Cementiri municipal, s'ubica també al peu d'un petit turonet, des d'on s'albira tots els flancs del terme, des de les envistes de Torredembarra fins a Tamarit i Sant Antoni. Sols l'edifici de l'església i el castell li tapen horitzó. Amb tot, avui dia amb el creixement dels pins la visibilitat s'ha reduït molt.

² S'havia perdut tant el seu significat que fins se'n va perdre la correcta grafia: Fins fa poc s'escrivia sens la "r" final.

³ Arimany i Juveny a *Catalonia Sacra* diu: En diversos edificis eclesiàstics del nostre entorn es troben construccions que reben el nom de comunidors. Aquests elements, ara en desús, tenien una funció ben especial en segles passats: acollien el sacerdot que, mitjançant les oracions adequades per a comunir o con-

Fig. 2: La Creueta, a manera de pedró, presidint el Comunidor, mirant a nord. (Foto de l'autor)

Què entenem per Comunidor?. La Viquipèdia defineix els comunidors com *“Petita edificació en forma de porxo obert a tots quatre vents, coberta i situada prop de l'església, on s'aixoplugava el sacerdot que comunia les tempestes i les pedregades”*.

En molts casos la petita edificació s'ha malmès i perdut i sols resta l'espai on es feien aquestes pràctiques de demanar protecció davant els mals col·lectius i/o de beneir el terme. Molt sovint —es veu— aquesta pràctica social i religiosa es podia fer dalt del campanar⁴. El cas era poder conjurar les tempestes. Molt sovint més que un templet podia ser un pedró sobre el que es disposava una creu, des d'on es divisava al màxim el terme per poder-lo beneir⁵.

jurar el mal temps, intentava combatre els efectes de tempestes i altres pertorbacions de l'atmosfera. Com diu el Dr. Josep M. Marquès, “per a una comunitat rural, poques amenaces havien de preocupar tant com la de perdre en pocs moments la collita a causa de la tempesta i veure's condemnats a la fam durant un any.

En els pedrons es feia, de forma periòdica i habitual, una acció preventiva davant el mal temps. Anualment, es procedia a les benediccions de terme que solia fer-se, especialment, el dia de la Santa Creu (3 de maig) i fins el dia de l'Exaltació de la Santa Creu (14 de setembre). Segons Marquès, la benedicció del terme “tenia com a finalitat principal conjurar el perill de les terribles pedregades, la imminència de les quals augmentava dins el període de maig a setembre”. Aquest ritual se solia fer al pedró situat en un lloc preminent de l'entorn i s'hi anava en processó col·lectiva. El pedró és un pilar de pedra al damunt del qual s'hi troba una creu de ferro forjat inserida en una llosa plana que, a mena de taula, restava damunt la pilastra.

⁴ A Catalunya, segons ens cita la bibliografia annexada, hi ha bastants campanars coronats lateralment o petits campanars damunt de la teulada o el carener amb dues o quatre torretes/ garites des d'on s'aspergia o beneïa el terme: Destaquem Fornells de La Selva, Bordils, Palafrugell, Vulpellac, Llagostera... També, fora de les comarques gironines, Santa Coloma de Queralt amb una torrella que se eleva per damunt la clau de l'absis, l'església romànica del Castell de Calafell, l'església de Sta. Maria de Balaguer, Linyola i Tivissa.

⁵ La relació dels comunidors en terres catalanes, Aragó, Navarra, Rioja i d'altres regions, més ampli i complet, ha sortit el gener de 2022. Obra de Francesc Fabre Fornaguera. Fa un complet inventari, descripció i denominacions dels comunidors, conjuradors, reliquiers, etc. Respecte a Altafulla recorda el

A Altafulla no disposem actualment de l'edificació coberta, conservant el pedró natural sobre el que s'eleva la Creu que corona com un Gòlgota tot l'espai.

El pedró natural està remarcant per la presència de zones d'extracció de pedra d'Altafulla, el que fa remarcar la carena. Més al nord de la Creueta es troben els antics dipòsits d'aigua i molt a la vora l'era de Ca Gatell amb la corresponent pallissa. Una altra pallissa sense era es troba per sota, vora l'entrada al Parc del Comunidor. L'espai queda focalitzat per l'ampla rodona, que centra molts actes festius com les ballades primaverals de sardanes⁶.

Fig. 3: Fotograma aeri on s'observa la proximitat entre els darreres de l'església, l'absis de la mateixa, i el parc de la Creueta o del Comunidor, espai d'espargiment davant les tempestats i espai d'espargiment lúdic modern. (foto: Josep Borrell Garciapons)

La *Consueta parroquial* probablement parli d'aquesta pràctica que ha arribat a la segona part del segle passat.⁷ D'aquesta manera la Sra. Pepita Farreras ens parla que

que sabem, que resta sols la toponímia i el pedró de la Creueta.

⁶ Aquesta possible era de batre podria ser comunal, perquè l'espai era públic, i podien usar-la tal volta els pagesos que no tinguessin era pròpia o dificultats per usar les set eres consolidades a l'entorn de la Vil·la Closa. Recordem que a baix a mar també es conservaven eres de terra, que en no estar enrajolades ni protegides, es varen perdre en l'urbanisme posterior, però eren observables en els fotogrames del vol aeri de 1954. Per tant podríem dir que a Altafulla tenim vuit eres protegides d'una manera o altra sens tenir en compte les perdudes. A bastants pobles veïns tenen carrers de les Eres, dels què tan sols hi queda el nom. Les toponímies perduren.

⁷ Caldria repassar les Visites pastorals conservades per si hi ha referències a les pràctiques religioses

recorda que les benediccions de terme de manera processional es feien pel 3 de maig, dia de la Santa Creu⁸, arribant-se a la Creueta, que aleshores era de fusta.⁹

Amb els anys calgué canviar la creu de fusta, per la gran Creu metàl·lica actual, dissenyada i forjada pels Tallers Calvet d'Altafulla, per encàrrec de l'alcalde Pijoan, l'any 1989.¹⁰

Fig. 4: La Creueta del Comunidor vista des del carrer de la Pedra del Colzero (Foto Col·lecció Quixalós)

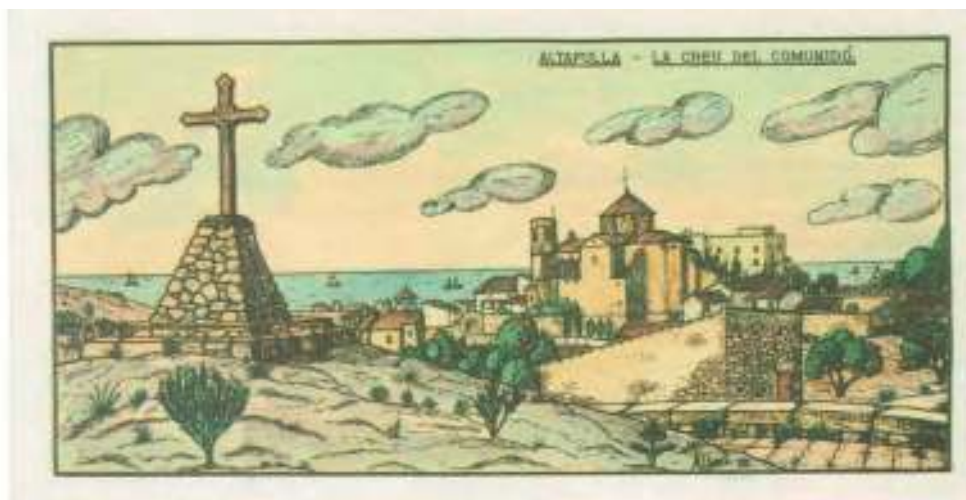
fetes des del Comunidor, també anomenat **Conjurador**.

⁸ Algunes localitats repetien la processó el 14 de setembre, dia de l'Exaltació de la Santa Creu. És a dir, acabat l'estiu, les segues i collites i també el temps de tempestes.

⁹ El terme de Comunidor s'ha anat preservant al llarg dels segles, essent actualment una partida cadastral definida, registrada en el Cadastre de 1777 (inf. oral de F. Blanch): Al 1855 l'ajuntament presidit per Josep Vilà, compra la finca veïna del Roquissar, on des de 1826 s'ubicava el primer cementiri municipal separat dels murs eclesials. L'ús social d'aquest espai públic (antigament molt probable com espai comunal), s'actualitzà els anys 1984 i 1985 amb la situació de mòduls prefabricats procedents de la nuclear d'Ascó, i reutilitzats per aules escolars. Tot plegat donà peu a la creació de la Festa de l'Olla, cimentant l'espai circular de l'antiga probable era, però deixant un entorn arbrat de pins i garrofers.

L'ús públic d'aquest entorn comunal es completa amb la creació, segons projecte de X. Mercadé, del Centre d'Entitats, inaugurat l'agost del 2009.

¹⁰ Aquest camí vers el Comunidor, coincideix amb el camí del Cementiri actual, i no queda gaire separat del camí del Via Crucis que puja a Sant Antoni. Ni del Camí de La Creu, com veurem.

Vista d'Altafulla segons Albert Boronat

Fig 5: Xilografia acolorida del Comunidor, obra d'Albert Boronat, abraçant la Creueta i l'absis de l'església

Les processons del dia de la M. de D. del Carme, el 16 de juliol, també es dirigien fins el Comunidor.

Joan Arimany recorda que *“La primera tipologia de comunidor que es pot tenir en consideració és el mateix campanar dels temples parroquials. La seva diversitat de funcions contemplava, també, la de comunir les tempestes. El mateix toc de les campanes tenia les propietats indicades per desfer les nuvolades. D'aquest fet se'n deriva la dita popular “tocar a bon temps” o “tocar de mal temps” o, fins i tot, “tocar a comunir”. El diccionari d'A. M. Alcover i F. de B. Moll recull el fet, constatat l'any 1921 al Catllar, que quan tocaven campanes “a bon temps”, la gent de Ripoll deia: “Bon temps, d'on vens? Del cel. Vine, vine, ja t'hi volem. Mal temps, d'on vens? De l'infern. Marxa, marx, no t'hi volem”.*

Els rituals o litúrgies per conjurar tempestes i malvestats ha variat molt com descriuen els autors en la bibliografia i és llegible per Internet. Les darreres pregàries eren més justes, com l'oració *Ad petendam pluviam*: *“Atorgueu-nos el socors oportú d'una pluja suficient”*. D'aquí els versos de Fages de Climent, en l'oració del Crist de la Tramuntana: *“Doneu el verd exacte al nostre prat i mesureu la tramuntana justa, que eixugui l'herba i no ens espolsi el blat”*.

Actualment a Altafulla es fa la processó quaresmal teatralitzada del Camí de la Creu, creada i dirigida per la Sra. Joana Badia, i acomboiada per gran part del poble, que després de sortir de la plaça del Pou, també va a raure al parc del Comunidor, on s'hi claven les tres creus del Gòlgota local.

Fig. 6: En l'espai del Parc del Comunidor es congreguen les activitats festives més diferents, des de les populars "empalmades" nocturnes de Festa Major o festa de l'Olla, fins les ballades de sardanes. En la foto present, ballada d'un aplec, amb la Cobla tocant al mig de la rotllana. A l'esquerra apunta la caseta de la probable pallissa. (Foto de l'autor).

Respecte al Patrimoni immaterial la pàgina de la Generalitat de Catalunya ens diu que:

*Catalunya atresora un **patrimoni etnològic**, tant de base **material** com **immaterial**, d'un altíssim valor cultural. Aquest patrimoni està constituït pel conjunt de les diverses **tradicions** i **costums** que conviuen arreu del territori català, a més dels **coneixements** i **tècniques** vinculades a activitats productives, creences i celebracions, construccions i paisatges culturals, i s'alimenta en bona mesura de la cultura popular dels diferents grups que componen avui la societat catalana en tota la seva diversitat.*

***El patrimoni etnològic i immaterial** s'expressa en un ampli ventall de creacions culturals que s'insereixen en les relacions socials de les persones i llurs àmbits d'interacció: la vida familiar, laboral, associativa, econòmica, política, festiva, religiosa, d'oci, musical, etc. La vàlua actual del patrimoni etnològic i immaterial rau en el fet que ha esdevingut un agent clau de desenvolupament, cohesió i participació social de la societat catalana.*

Fig. 7: Vista zenital de la possible era comunal del Comunidor, cimentada posteriorment per convertir-se en espai festiu (Foto: Ajuntament d'Altafulla)

La classificació o tipus de patrimoni material és divers: Històric, etnològic, arqueològic o paleontològic.

El patrimoni immaterial, no es pot concretar en un límit o en objectes concrets, donat que són valors culturals com una llengua o un costum cultural o religió.

La protecció o concreció del patrimoni cultural es va definir a Catalunya per la Llei 6/1985, que marca les bases per al seu reconeixement dels bens d'interès culturals locals o generals:

BENS INTERÈS CULTURAL A ALTAFULLA (Llei de 16/1985)			
NOM	TIPUS	NÚM.	Data
CASC ANTIC ¹¹	Conjunt històric	RI-53-00000495	04-feb-88
CASTELL D'ALTAFULLA ¹²	Monument Castell	RI-51-00006567	08-nov-88
RESTES DE MURALLA	Monument muralla	RI-51-00006568	08-nov-88
ELS MUNTS	Zona arqueològica	RI-55-0000093	02-feb-79
TORRE DE SANT ANTONI	Monument Torre	RI-51-00006569	08-nov-88

El banc de rajoles d'oficis, exemple de patrimoni material.

El banc en qüestió prové de Ca Macaya, al carrer de Sant Martí. A l'hora d'urbanitzar la plaça Martí Royo, i a fi i efecte de poder comunicar directament aquesta plaça amb la Vila Closa, es va obrir un corraló o enllaç amb la circumstància que afectava a aquest preciós banc de rajoles. Afortunadament es trobà la solució d'un trasllat fins el seu emplaçament actual: el museu etnològic del poble.

Fig. 8: El banc de rajoles d'arts i oficis del Museu d'Altafulla. (Foto de l'autor)

¹¹ Millor "Nucli històric d'Altafulla", que inclou la Vila Closa, entre tres portals.

¹² No deixem passar l'ocasió per deplorar la manca d'un estudi mínim de l'edifici des del punt de vista arquitectònic i històric que refermi la valoració i estima que els altafullencs tenim pel nostre edifici més emblemàtic, al costat de l'església de St. Martí.

Si bé els museus etnològics solen col·leccionar i mostrar els bens, eines i records populars d'interès museístic però d'escàs valor material, en el present cas, el banc de rajoles d'oficis té un valor patrimonial cultural i també material. Es tracta d'una col·lecció de rajoles dels S. XVIII i XIX, ressituades posteriorment en aquest banc. Va ser descrit llargament per l'autor en el número 43 dels Estudis Altafullencs¹³.

És un perfecte objecte patrimonial, fins avui dia no inventariat ni classificat: Per tant caldria afegir-lo a la llista d'elements i edificis singulars per incloure al Patrimoni material altafullenc, al costat del patrimoni immaterial del Comunidor, com espai al seu temps de recollida i salvaguarda de temporals i malastrugances.

Conclusió

La creació, descripció i divulgació de l'inventari patrimonial d'Altafulla, a iniciativa dels Plans Generals o de les Regidories corresponents, és una oportunitat per tenir en compte els elements no tan evidents, com els determinats com immaterials.

Bibliografia

- Ajuntament d'Altafulla. Pla General 1984. (1984). Annex Patrimoni: *Inventari del Patrimoni arquitectònic. Inventari del Patrimoni arqueològic*. Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya. (no publicat).
- AMADES J. (1937): "*Les rajoles dels oficis*". Butlletí dels Museus d'art de Barcelona. Num. 79. Volum VII, pp 193-203.
- AMADES J. (1982) Costumari Català. El curs de l'any. Vol III, pag 394. Reedició Ed. 62.
- ARIMANY J.; "Els comunidors: ús i tipologies d'un peculiar element arquitectònic (I): (<http://www.catalonia.sacra.cat/blog/els-comunidors-us-i-tipologies-d'un-peculiar-element-arquitectonic-i>)".
- ARIMANY J.; "Els comunidors: ús i tipologies d'un peculiar element arquitectònic (I) i (II): (<http://www.catalonia.sacra.cat/blog/els-comunidors-us-i-tipologies-d'un-peculiar-element-arquitectonic-ii>)".
- BADIA-HOMS J. (2005): *Sant Martí de Fontanilles*. Revista Gavarres núm. 7.(www.gavarres.com).
- ARIMANY, J. (2020) Webb Dulia. *Comunir: rituals i pràctiques contra les tempestes*. webb Dulia.

¹³ Malgrat no haver-se restaurat i haver estat molts anys a la intempèrie, sota les inclemències atmosfèriques diverses, l'estat actual és prou bo, esperant que sigui respectat ara que està dins d'un espai museístic, i que hi és per no seure-s'hi precisament.

- CARULLA, N. (2018): *Les eres d'Altafulla: una passejada al voltant del Museu Etnogràfic*. Estudis altafullencs, num 42, pp 121-143.
- CARULLA, N. i PORTER, M. (2019): *Les 117 rajoles d'arts i oficis del banc del Museu Etnogràfic d'Altafulla*. Estudis Altafullencs, núm. 43, pp 7-30.
- COLUSSI LUDOVICA (2010): *Comunidors, creus de terme, campanars, meteorologia popular i bruixes*. Revista L'Erol- Berguedà.
- FABRE FORNAGUERA, F (2022): *Record i Memòria dels Comunidors* . Compilació dels Comunidors i llocs de comunir —existents actualment o desapareguts—. No edit.
- FUGUET J i PLAZA C: (2008) *Història de la Conca de Barberà. Història de l'Art*. Ed. Cossetània.
- DD. AA. (1992) *Catalunya Romànica. Vol XIX, Penedès, L'Anoia*. pag 239 Enciclopèdia Catalana.
- DALMAU, Jordi (2008) : *El rastre dels comunidors. La litúrgia de la meteorologia*. Revista de Girona, núm. 246, gener-febrer 2008.
- MESTRE, Esteve et alt.: (2004) *L'església de Linyola*: pàgs. 79 - 82: Un campanar per "comunir".
- PORTER M. (2022) : *La transformació d'un poble (1974-2011)* , Centre d'Estudis Altafulla (en premsa).
- SITGES, Xavier (1989): "Els comunidors de la comarca del Bages". Rev. Dovella núm. 28.
- TELESE A. (2002): "Les rajoles catalanes d'arts i oficis. Catàleg General (1630-1850)". Edició M.S. Barcelona.
- VERGES, Àngels, *Què és això de comunir el temps*, "El Pou de la Goja" n. 4, Revista interactiva de literatura oral (www.xtec.cat/averges3).